

תוכן עניינים

3	מבוא
4	תורת האורגנים
8	משפט משווה
10	תורת האורגנים כתוצאה של מדיניות משפטית
15	תורת האורגנים בעמותות ובחברות לתועלת הציבור
22	סיכום
24	רשימה ביבליוגרפית

מבוא

בעבודה אבקש לדון בהצדקות לתחולתה של תורת האורגניזם בעמותות ובחברות לתועלת הציבור, ובאפשרות להטיל אחריות פלילית אישית על עמותות וחברות לתועלת הציבור בגין עבירות שביצע אורגן בהן.

תורת האורגניזם היא שם כולל לתפיסה הרואה בפעולותיהם ומחשבותיהם של האורגניזם בתאגיד, כפעולותיו וכמחשבתו של התאגיד. תורת האורגניזם מתפרשת על כל הפעולות שמבצע התאגיד, באמצעות אורגניזם בו, ושדורשים מאפיינים אנושיים שלא יכולים להתקיים אצל התאגיד עצמו אלא אצל אורגניזם בו. למשל, האפשרות של תאגיד להתקשר בחוזה מבוססת על תורת האורגניזם, משום שההתקשרות החוזית דורשת יסוד נפשי של גמירות דעת, שלא יכול להתקיים בתאגיד עצמו אלא באורגן הרלוונטי המתקשר בחוזה בשם התאגיד. עם זאת, עיקר הדיונים בפסיקה ובספרות בקשר לתורת האורגניזם מתמקדים בהיבט של תורה זו המאפשר להטיל אחריות פלילית ונזיקית על התאגיד באופן ישיר, למרות שהטלת האחריות דורשת קיומו של יסוד נפשי (למשל מחשבה פלילית) שלא יכול להתקיים בתאגיד עצמו אלא באורגן בשר ודם, ובאמצעות תורת האורגניזם ניתן לייחס לתאגיד את היסודות המרכיבים את העבירה או את העוולה הנזיקית לרבות היסוד הנפשי שהתקיימו אצל האורגן שהוא אדם בשר ודם.

הדין הישראלי מכיר בתורת האורגניזם, והמחוקק קבע אותה במספר הזדמנויות. אך למעשה יש חילוקי דעות בקשר לתורת האורגניזם, ובעיקר בקשר לאפשרות להטיל אחריות פלילית על תאגידים. האפשרות להטיל אחריות פלילית על תאגידים "יובאה" למשפט הישראלי מהמשפט האנגלי, אולם יש מדינות אחרות, בעיקר כאלו המבוססות על המשפט הקונטיננטלי, שאינן מכירות באפשרות להטיל אחריות פלילית על תאגידים. חילוקי הדעות בקשר לאפשרות להטיל אחריות פלילית על תאגידים אינם ברמה המשפטית/פורמאלית, משום שכולם מודים שמבחינה פורמאלית אין כל קושי לייחס תכונות אנושיות לתאגיד, וכולם מודים כי התאגיד יכול להתקשר בחוזה למרות שההתקשרות דורשת ייחוס של תכונות אנושיות לתאגיד. חילוקי הדעות מתמקדים עם כן בהצדקות העקרוניות להטלת אחריות פלילית על התאגיד. כלומר, לא בשאלה האם ניתן להטיל אחריות פלילית על תאגיד, אלא בשאלה האם ראוי לעשות זאת. ישנם טיעונים רבים כנגד הטלת אחריות פלילית על התאגיד, וביניהם הטענה המוסרית לפיה אין זה ראוי להטיל אחריות על אישיות נפרדת מזאת שביצעה את העבירה ואין זה הוגן כי בעלי המניות בחברה ייפגעו מהסנקציה שתוטל על התאגיד בשל עבירה שביצע אורגן מסוים, או הטענה כי מטרתו של הדין הפלילי היא להביא לשינוי תודעה עבריינית ולהכוונת התנהגות, ומטרות אלה לא מתקיימות לגבי תאגידים שהם נעדרי תודעה אנושית ופעילותם מכוונת על ידי האורגניזם הפועלים במסגרתו. אל מול הטענות כנגד הטלת אחריות פלילית על תאגידים ישנן גם הצדקות להטלת אחריות שכזאת. ביניהן, הטענה ההרתעתית, לפיה הגורמים המוסמכים בחברה מצויים בעמדה האופטימלית לפיקוח אחר האורגניזם ולהחלפת האורגניזם שביצעו עבירות, ולכן מוצדק להטיל אחריות על התאגיד משום שהפגיעה שתיגרם מכך לבעלי המניות תבטיח שהם יפעלו לפקח בצורה הטובה ביותר אחר האורגניזם. הצדקה נוספת היא שממילא העונש שיוטל על התאגיד יהיה ככל הנראה סנקציה כספית, וממילא אין לראות בענישה הפלילי כשונה מהותית מכל פעולה שמבצעים האורגניזם בחברה שמשפיעה כלכלית על בעלי המניות.

בעבודה אבקש לטעון כי ההצדקות להטלת אחריות פלילית על תאגידים רלוונטיות בעיקר לחברות "רגילות", אולם אין רלוונטיות לתאגידים מסוג עמותות וחברות לתועלת הציבור, שאינן פועלות למטרות רווח וחלוקת רווחים, ושמתיימרות, לפחות בחלקן, מכספי תרומות. אבהיר מדוע לדעתי הדיונים בעד ונגד

תורת האורגנים מובילים למסקנה כי אין הצדקה להטיל אחריות פלילית על עמותות ועל חברות לתועלת הציבור, ועל כן אציע לצמצם את תורת האורגנים בקשר לתאגידים אלה.

בפרק הראשון אציג באופן כללי את תורת האורגנים, את המקומות בהם היא נקבעה בחוק הישראלי, ואת הדיון בקשר לשאלה מיהו אורגן. בפרק שני אערוך משפט משווה קצר, שבו אראה כיצד תורת האורגנים יובאה לישראל מהמשפט האנגלי. בפרק השלישי אבהיר מדוע האפשרות להטיל אחריות פלילית על תאגידים מכוח תורת האורגנים היא תוצאה של מדיניות משפטית, ואדון בטענות בעד ונגד האפשרות להטיל אחריות פלילית על תאגידים מכוח תורת האורגנים. בפרק הרביעי אדון בהטלת אחריות פלילית על עמותות וחברות לתועלת הציבור, אבהיר מדוע לדעתי הדיונים בפסיקה ובספרות בעד ונגד תורת האורגנים אמורים להביא למסקנה כי אין הצדקה להטיל אחריות פלילית על עמותות ועל חברות לתועלת הציבור, ואציע לצמצם את האפשרות להטיל אחריות פלילית על תאגידים אלה.

תורת האורגנים

תורת האורגנים התפתחה במטרה לאפשר ייחוס של פעולות שמבוצעות על ידי אורגנים בתאגיד, לתאגיד. תורת האורגנים רלוונטית לכל ההיבטים המשפטיים שבהם נדרשת תכונה אנושית כלשהי, אולם היא נדונה בעיקר בקשר לייחוס עבירה פלילית לתאגיד ובקשר להטלת אחריות נזיקית אזרחית על התאגיד.

מבחינת הדין הפלילי, יש קושי רב לייחס עבירות שמבוצעות על ידי אורגנים בתאגיד, לתאגיד. הקושי איננו מתעורר בקשר לעבירות שבהן לא נדרש "מעשה" ולא נדרש יסוד נפשי כלשהו, משום שבעבירות כאלה אין קושי מיוחד לייחס אותן לתאגיד, כל עוד הן בוצעו על ידי אורגן במהלך מילוי תפקידו בתאגיד. לכן עבירות שמטילות אחריות מוחלטת של אחריות קפידה שאיננה דורשת יסוד נפשי, ושהרכיב העובדתי שבהן יכול להיות במחדל, אפשר בקלות יחסית לייחס אותן לתאגיד. הקושי מתעורר בקשר לעבירות שדורשות רכיב התנהגותי של מעשה אקטיבי, ודורשות יסוד נפשי כלשהו. אלו הן למעשה מרבית העבירות. סעיף 19 לחוק העונשין¹ קובע כי אדם מבצע עבירה רק אם עשה במחשבה פלילית, למעט אם נקבע בעבירה עצמה כי היסוד הנפשי הנדרש לגביה הוא של רשלנות או של אחריות קפידה. מרבית העבירות, גם בחוק העונשין וגם מחוצה לו, אינן קובעות יסוד נפשי ספציפי, ולכן נדרשת מחשבה פלילית, כפי שהיא מוגדרת בסעיף 20 לחוק העונשין. עבירות כאלה קשה לייחס אותן לתאגיד, משום שהמעשה והמחשבה הפלילית הן תכונות אנושיות שמתקיימות אצל האורגן האנושי שביצע את המעשה ושחשב את המחשבה הפלילית. התאגיד איננו "אדם" והוא נעדר תכונות אנושיות, ולכן קשה לייחס לו תכונות אנושיות של פעולה אקטיבית או של מחשבה פלילית. כבר לפני שנים רבות נאמר בפסיקה בקשר לקושי זה:

"בידוע שחברה אינה מסוגלת, מעצם טיבה וטבעה, לבצע את תפקידיה אלא באמצעות אנשים, שהם בשר ודם. לה עצמה אין כושר פעולה או חשיבה, וכמוה כחומר ביד היוצר"².

על קושי זה נועדה תורת האורגנים להתגבר. באמצעות תורת האורגנים אפשר לייחס תכונות אנושיות שמתקיימות אצל אורגן בתאגיד, לתאגיד. עמד על כך בהרחבה בית המשפט העליון בפרשת מודיעים:

¹ חוק העונשין, תשל"ז-1977. (להלן: "חוק העונשין").

² ע"פ 137/79 חיים גלנט נ' מדינת ישראל, (פורסם בנבו, 17.06.81). 746. 748-749.